

Dochodowość banków w kontekście procesów zarządzania dochodami¹

Dorota Skala²

Abstract

W artykule przeanalizowano literaturę z zakresu zarządzania dochodami w bankach, ze szczególnym uwzględnieniem procesów wygładzania dochodów za pomocą odpisów na rezerwy. W pracy przedstawiono źródła wygładzania dochodów, znaczenie zjawiska dla poziomu kapitałów własnych banku i wpływu na procykliczność polityki bankowej. Zademostrowano dyskusję nad motywacją ostrożnościową i pozaostrożnościową, która kieruje zarządzającymi bankami przy procesach wygładzania dochodów. W artykule pokrótce przeanalizowano również wyniki ważniejszych badań empirycznych z zakresu wygładzania dochodów z ostatnich lat.

¹ Artykuł wysłany do czasopisma, obecnie w trakcie procesu recenzji.

² Katedra Finansów, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, dskala@wneiz.pl

Wstęp

Ocena dochodowości banków jest zagadnieniem szerokim i dogłębnie opisanym w literaturze. Poza aspektem badawczym, ocena dochodowości odgrywa istotną rolę na rynku kapitałowym, gdzie poziom i fluktuacje zysków bezpośrednio oddziałują na wycenę rynkową instytucji finansowych. Miary dochodowości wykorzystywane są nie tylko do szacowania przyszłego poziomu zysków, ale stanowią podstawę innych wskaźników, takich jak miary ryzyka, bazujące na zmienności zwrotu na aktywach czy zwrotu na kapitale. Z drugiej strony, gwałtowność i obszerność kryzysu finansowego z lat 2007-2009 wskazują, że wysokie zyski nie gwarantują długookresowej stabilności w sektorze bankowym. W ślad za wysoką dochodowością mogą pojawić się niespodziewane problemy wynikające z nadmiernego poziomu ryzyka, które nie jest odzwierciedlone w przeszacowanych wynikach finansowych. Uwzględniając powyższe elementy, na pierwszy plan wysuwa się pytanie, na ile precyzyjnie wyniki finansowe współczesnych instytucji finansowych oddają rzeczywisty poziom dochodu i ryzyka w bieżących okresach. Kwestia ta bezpośrednio związana jest z problemem zarządzania dochodami (earnings management), obecnym zarówno w instytucjach niefinansowych jak i finansowych.

W poniższym artykule zawarto przegląd literatury z obszaru zarządzania dochodami w instytucjach finansowych, systematyzujący rozważania teoretyczne i wyniki badań empirycznych z ostatnich lat. Liczne dowody na występowanie zjawiska zarządzania dochodami w bankach, a w szczególności wygładzania dochodów za pomocą odpisów na rezerwy wskazują, że analizy dochodowości abstrahujące od zarządzania dochodami mogą być obciążone poważnymi błędami. Ponadto, dochodowość banku w rozumieniu zysku netto może odzwierciedlać przeszacowany lub niedoszacowany poziom dochodów za bieżący okres, w zależności od momentu cyklu kredytowego i cyklu koniunkturalnego.

Z badań przedstawionych w pracy wynika, że zarządzanie dochodami w bankach nie jest tożsame z podobnymi procesami w instytucjach niefinansowych. W działalności instytucji finansowych wpisane są straty w portfelu kredytowym, a wygładzanie dochodów pozwala uwzględnić wartość oczekiwaną tych strat w bieżących wynikach finansowych i widziane z takiej perspektywy, jest oceniane pozytywnie. Z drugiej strony, zarządzanie dochodami motywowane osiągnięciem prywatnych korzyści przez menedżerów, takich jak wyższe premie czy osobista reputacja, rozpatrywane jest jako kategoria ujemnie wpływająca na wartość banku.

1. Zarządzanie dochodami w instytucjach niefinansowych i finansowych – tło teoretyczne

W literaturze spotkać wiele definicji dochodowości, których treść znaczeniowa nie jest jednorodna. Dochodowość, która wykorzystywana jest w tym artykule, rozumiana jest jako zyskowość, czy też rentowność instytucji finansowej, mająca odbicie w poziomie zysków. Rentowność zdefiniować można jako “zdolność do generowania zysków z posiadanych środków”³. Choć zestaw miar do oceny dochodowości jest szeroki, w literaturze empirycznej do najbardziej standardowych mierników dochodowości należą wskaźniki zwrotu na aktywach (ROA) i zwrotu na kapitale (ROE).⁴ Miarami uzupełniającymi mogą być wysokość marży odsetkowej czy wskaźniki kosztów do dochodów, jednak w większości prac występuje zysk netto.

Dochodowość nie jest równoznaczna z efektywnością, która z kolei często jest rozumiana jako maksymalizacja zysku przy założonych nakładach, lub minimalizacja nakładów przy założonym poziomie zysków. Efektywność dotyczyć może zarówno banku jako instytucji, jak i pojedynczych transakcji lub grup transakcji przeprowadzanych w banku.⁵ Efektywność instytucji finansowych badana jest za pomocą metod parametrycznych i nieparametrycznych (wśród których popularna jest metoda DEA), szeregujących instytucje na danym rynku w stosunku do instytucji najefektywniejszej. Szerokie studia efektywności znaleźć można w literaturze, jednak wykraczają one poza ramy niniejszego opracowania.⁶

Zarządzanie dochodowością jest zjawiskiem szeroko opisanym w literaturze, zarówno tej dotyczącej instytucji finansowych jak i niefinansowych.⁷ W ujęciu ogólnym, zarządzanie dochodami sugeruje, iż publikowane dochody zawierają czynnik ingerencji zarządzających, a więc “nie odzwierciedlają w prawidłowy sposób dochodów ekonomicznych w każdym punkcie w czasie”⁸. W procesie zarządzania dochodami kluczową rolę odgrywa subiektywizm zarządzających, jako że przyjmuje się, iż menedżerowie “wykorzystują swój osąd w raportowaniu finansowym (...) w celu wprowadzenia w błąd niektórych akcjonariuszy co do rzeczywistych wyników ekonomicznych w przedsiębiorstwie, albo w celu wywierania

³ B. Guzik, *Kanoniczne wskaźniki rentowności w wybranych bankach notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie*, Bank i Kredyt, 2006.

⁴ Por. Ibidem, lub A. Micco, U. Panizza, M. Yanez Bank ownership and performance. Does politics matter? *Journal of Banking and Finance*, 31, p. 219-241, 2007

⁵ Zróżnicowane metody służące do oceny efektywności transakcji zaprezentowano w M. Iwanicz-Drozdowska *Zarządzanie finansowe bankiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2010.

⁶ Wyczerpujący przegląd badań efektywności instytucji finansowych można znaleźć np. w A.N. Berger, D.B. Humphrey *Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research*. *European Journal of Operational Research*, 98, s. 175-212, 1997.

⁷ Patrz np. P. Healy, J. Wahlen *A review of the earnings management literature and its implications for standard setting*. *Accounting Horizons* 13, s.365-383, 1999.

⁸ A.M. Goel, A.V. Thakor *Why Do Firms Smooth Earnings?* *Journal of Business*, 76 (1), s. 151-192, 2003, s.151

wpływu na ustalenia umowne, zależne od publikowanych wyników finansowych”⁹. Wygładzanie dochodów jest szczególną formą zarządzania dochodami, w której dochodzi do “międzyokresowego wygładzania publikowanych dochodów w stosunku do dochodów ekonomicznych: ma na celu zmniejszenie wahań dochodów w czasie”¹⁰.

Zarządzanie dochodami w przedsiębiorstwach niefinansowych jest oceniane negatywnie, jako że zniekształca rzeczywiste wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa.¹¹ Oznacza ono przeszacowywanie dochodów w gorszych latach lub/oraz niedoszacowywanie ich w okresach lepszej koniunktury, w celu stworzenia rezerw na poczet przyszłych okresów. Zarządzanie dochodami może poprawić postrzeganie przedsiębiorstwa przez rynek kapitałowy, wpływać na niższe koszty finansowania i szerszy dostęp do możliwości finansowania, oraz generować zmiany w ustaleniach umownych. Z drugiej strony, zarządzanie dochodami w instytucjach niefinansowych jest również badane pod kątem teorii agencji, gdzie jest ono przeprowadzane przez menedżerów i akcjonariuszy większościowych w celu wprowadzenia w błąd innych (mniejszościowych) akcjonariuszy.¹² Agenci (zarządzający i akcjonariusze większościowi) ingerują w poziom dochodowości w celu maksymalizacji swoich prywatnych korzyści, począwszy od nadmiernej konsumpcji wewnętrznej i zbyt wysokich premii, a skończywszy na unikaniu kar za negatywne wyniki związane z przedsiębiorstwem. Ukazanie rzeczywistych wyników firmy mogłoby prowadzić do ukarania agentów, których prywatne korzyści uległyby znacznej redukcji.

W związku ze specyficznym charakterem działalności kredytowej prowadzonej przez instytucje finansowe, ocena zjawiska zarządzania dochodowością w bankach jest odmienna od jednoznacznie negatywnego spojrzenia na te praktyki w przedsiębiorstwach. Pomimo, iż motywacje leżące u podłoża takiej polityki w bankach mogą być podobne do bodźców kierujących zachowaniem menedżerów w przedsiębiorstwach niefinansowych, pojawiają się liczne dodatkowe kwestie sankcjonujące zarządzanie dochodami w bankach.

W literaturze przyjmuje się założenie, że zarządzanie dochodami w instytucjach finansowych przyjmuje formę wygładzania dochodów i ma głównie miejsce przy wykorzystaniu odpisów na należności zagrożone.¹³ Odpisy na należności zagrożone stanowią

⁹ P. Healy, J. Wahlen A review of the earnings... op.cit., s.6.

¹⁰ A.M. Goel, A.V. Thakor Why Do Firms...op.cit., s.151.

¹¹ C. Leuz, D. Nanda, P. Wysocki Earnings management and investor protection: an international comparison. *Journal of Financial Economics*, 69, s.505-527, 2003.

¹² Ibidem.

¹³ Patrz m.in. M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions and the Income-Smoothing Hypothesis: An Empirical Analysis 1976-1984. *Journal of Financial Services Research*, 1, s.301-318, 1988, lub: A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants of bank income smoothing by managing loan-loss provisions, *Journal of Banking and Finance*, 32, s.217-228, 2008.

element rachunku wyników, który bezpośrednio wpływa na poziom rezerw na należności zagrożone po stronie aktywów oraz poziom zysku netto w rachunku wyników. W konsekwencji, roczne obciążenia podatkowe są również zależne od poziomu odpisów. Równolegle, odpisy na rezerwy w pośredni sposób kształtują wielkość kapitałów własnych banku, poprzez zmiany w poziomie zysków niepodzielonych, uzależnionych od wysokości zysku netto. W związku z tym, zmiany w poziomie odpisów na rezerwy nie powinny być rozpatrywane jedynie z konwencjonalnej perspektywy wiodącego elementu w zarządzaniu ryzykiem kredytowym. Należy uwzględniać je przy procesach zarządzania dochodami, ale również zarządzania kapitałem i obciążeniami podatkowymi, jak i spełniania norm regulacyjnych dotyczących kapitału i praktyk rachunkowych. Pomimo istniejących regulacji ostrożnościowych, dotyczących wymaganych poziomów rezerw na należności zagrożone w bankach, wielu autorów podkreśla rolę mocy decyzyjnej zarządzających instytucjami finansowymi w określaniu poziomu odpisów na dany rok.¹⁴ Badanie dochodowości banków w oderwaniu od analizy zmian w odpisach będących funkcją subiektywizmu zarządzających może być obarczone poważnymi błędami. Menedżerowie stają bowiem w obliczu bezpośrednich wyborów między poziomem odpisów a dochodowością czy wielkością kapitałów własnych.

Obszarem silnie związanym z badaniami dochodowości i zarządzaniem dochodami jest wspomniane już zarządzanie kapitałem. Z jednej strony, rezerwy na należności zagrożone kształtowane przez odpisy mogą być wykorzystywane w celu minimalizacji strat banku w pojedynczych przypadkach niewypłacalnych kredytobiorców. Z drugiej strony, rezerwy stanowią również swoisty bufor bezpieczeństwa przeciwko fali problemów z obsługą zobowiązań, która zwykle pojawia się w czasie gospodarczej dekonjunkury. W takich okresach kapitały własne banku znajdują się pod presją i są wykorzystywane do pokrywania strat. W czasach recesji “jakość aktywów banku spada, co zwiększa ekspozycję na ryzyko, a co za tym idzie rosną wymagania kapitałowe, dokładnie w momencie w którym nowy kapitał staje się droższy, lub, dla słabszych instytucji, po prostu nieosiągalny”¹⁵. To może prowadzić do zapaści kredytowej (credit crunch), kiedy banki są zmuszone ograniczać akcję kredytową, jeśli mają spełniać wymagania kapitałowe. Zapaść kredytowa pogłębia negatywne konsekwencje recesji dla całej gospodarki i zawęża szanse na szybki powrót na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Adekwatnie wysokie rezerwy kredytowe pozwalają na zmniejszenie

¹⁴ Por. m.in. J.A. Bikker, P.A.J. Metzemaekers Bank provisioning behaviour and procyclicality. *International Financial Markets, Institutions and Money*, 15, s.141-157, 2005.

¹⁵ J.A. Bikker, P.A.J. Metzemaekers Bank provisioning ...Op.cit., s.142.

presji, jaką banki odczuwają w stosunku do swoich kapitałów własnych w czasach kryzysu i umożliwiają na niezakłócone kontynuowanie akcji kredytowej.¹⁶

Kolejnym aspektem w relacji między odpisami i rezerwami a kapitałem jest zabezpieczenie potencjalnych kredytów zagrożonych. Większość autorów wskazuje, że rezerwy na należności kredytowe powinny pokrywać *wartość oczekiwaną* strat w portfelu kredytów, w oparciu o dane historyczne dotyczące kredytów niespłacanych i szczegółową analizę kredytową bieżącego portfela. Kapitały własne banku winny służyć pokrywaniu jedynie nieoczekiwanych strat w portfelu kredytowym, stanowiąc bufor bezpieczeństwa w stosunku do nieprzewidywalnej części dystrybucji strat każdego banku.¹⁷ Ponownie pojawia się tu jednak element subiektywizmu zarządzających, jako że zdefiniowanie części oczekiwanych i nieoczekiwanych strat w portfelu kredytowym nie jest procesem czysto statystycznym i w pewnej mierze zależy od uznaniowości menedżerów, co wykazano szczególnie w przypadku dużych i często negocjowanych kredytów.

W związku ze swoją pozycją w rachunku wyników, odpisy na rezerwy mają również wpływ na roczne obciążenia podatkowe w bankach. Jednakże istniejące badania empiryczne dowodzą, że odpisy nie są raczej wykorzystywane do celów zarządzania podatkami.¹⁸ Tym niemniej, w zależności od stopnia w jakim odpisy na rezerwy ogólne i rezerwy na należności zagrożone można odliczać od podatków w ramach różnych systemów regulacyjnych, poziomy rezerw mogą się różnić.¹⁹

Występowanie odpisów na rezerwy w licznych aspektach działalności banków i konieczność dokonywania wyborów pomiędzy odpisami a ryzykiem kredytowym, dochodowością i regulacyjnym poziomem kapitałów powodują, że ocena zarządzania dochodami w bankach jest bardziej złożona niż w przypadku przedsiębiorstw niefinansowych. Odpisy stanowią nieodzowną część składową bankowego procesu udzielania kredytów, co wyraził Paul Volcker w swojej słynnej opinii, iż: “Jeśli (bank) nie posiada pewnego udziału złych kredytów, oznacza to że nie istnieje w tym biznesie”. Pewne jest, iż w każdym banku dojdzie do strat w portfelu kredytowym w przyszłości, podczas gdy przedsiębiorstwa nie posiadają podobnego mechanizmu generowania strat w swojej działalności. W związku z tym, zarządzanie dochodami w bankach nie musi wiązać się z chęcią ukrywania prawdziwych

¹⁶ Patrz L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning and economic slowdowns: too much, too late?, *Journal of Financial Intermediation*, 12(2), s. 178-197, 2003.

¹⁷ Por. D. Kim, A.M. Santomero Forecasting Required Loan Loss Reserves, *Journal of Economics and Business*, 45, s.315-329, 1993.czy L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning... op.cit.

¹⁸ Por. np. A. Beatty, S. Chamberlain, J. Magliolo Managing Financial Reports of Commercial Banks: The Influence of Taxes, Regulatory Capital, and Earnings, *Journal of Accounting Research*, 33(2), s.231-261, 1995.

¹⁹ J.A. Bikker, P.A.J. Metzemaekers Bank provisioning...op.cit.

wyników ekonomicznych. Korzystanie z okresów wyższych dochodów w celu tworzenia bufora rezerw, który może być wykorzystany podczas recesji określane jest mianem “oszczędzania na ciężkie czasy”, które jest oceniane pozytywnie.

2. Wygładzanie dochodów w bankach a moment tworzenia rezerw kredytowych

W tym artykule, zjawisko wygładzania dochodów w bankach za pomocą odpisów na należności jest analizowane z dwóch punktów widzenia: momentu tworzenia odpisu i motywacji, która leży u podstaw tworzenia rezerwy. W pierwszym przypadku, kwestią sporną jest czy odpisy powinny wybiegać w przyszłość i odzwierciedlać oczekiwane straty w portfelu kredytowym, czy raczej odnosić się do bieżącej jakości aktywów. W drugim przypadku, to motywacja dotycząca tworzenia odpisów tworzy punkt odniesienia dla pozytywnej lub negatywnej oceny wygładzania dochodów. Motywacja ostrożnościowa, wywodząca się z konserwatywnego zarządzania ryzykiem kredytowym i związana z czynnikami zwiększającymi wartość banku, nie zawiera negatywnych implikacji. W skład motywacji pozaostrożnościowej wchodzić mogą takie elementy jak prywatne korzyści zarządzających, impulsy płacowe lub bonusowe, oraz nadmierna konsumpcja wewnętrzna. Jeśli te kwestie leżą u podstaw wygładzania dochodów w bankach, proces ten oceniany jest negatywnie i może ujemnie wpływać na wartość banku (patrz Punkt 3).

Dyskusja na temat wygładzania dochodów w kontekście optymalnego momentu tworzenia rezerw na należności zagrożone pozostaje nierozstrzygnięta. Z jednej perspektywy, podkreśla się nieprawidłowości procesów zarządzania dochodami i konieczność dokonywania jedynie bieżących odpisów (z rachunkowego punktu widzenia), z wyłączeniem uznaniowości menedżerów. W tym przypadku istniejące rezerwy na należności zagrożone powinny pokrywać tylko te kredyty, które już nie są spłacane, albo których niespłacalność stała się oczywista. W konsekwencji, wszelkie zmiany w odpisach na należności odzwierciedlają jedynie bieżące wydarzenia kształtujące jakość portfela kredytowego, bez rezerw odkładanych na poczet przewidywalnych strat. Zwolennicy takiej polityki postulują, że dostarcza ona lepszej informacji co do wydarzeń w banku w kolejnych okresach. Podmioty zewnętrzne otrzymują obraz bieżącej sytuacji banku w każdym okresie i na tej podstawie formują oczekiwania dotyczące wydarzeń przyszłych okresów. Przy takim podejściu banki są skoncentrowane na problemach bieżących i nie uwzględniają przyszłych wydarzeń, nawet jeśli te wydarzenia są przewidywalne. W konsekwencji, banki charakteryzujące się agresywnym i szybkim przyrostem portfela kredytowego nie wykazują przewidywalnych strat w portfelu kredytowym w przyszłych okresach w swoich strumieniach bieżących dochodów,

utrzymując niski poziom rezerw na należności zagrożone, do momentu w którym kredyty przestaną być spłacane. Tego rodzaju zachowanie wpływa na wyższą fluktuację dochodów, z wysokimi dochodami w czasach boomu gospodarczego i prosperity danego banku, i bardziej dotkliwymi stratami w dolnej części cyklu, gdy presje ekonomiczne są wzmacniane przez wewnętrzne potrzeby banku w kontekście tworzenia dodatkowych rezerw. Wskazanie do tworzenia jedynie bieżących rezerw postuluje, aby widoczny był pełen rozmiar strat banku wynikających z kryzysu ekonomicznego.

Z drugiej strony, wielu autorów opowiada się za polityką wygładzania publikowanych dochodów, poprzez tworzenie rezerw uwzględniających potencjalne straty portfela kredytowego.²⁰ Tego rodzaju perspektywa wskazuje, iż rezerwy powinny pokrywać oczekiwane, ale jeszcze niezrealizowane pogorszenie jakości portfela, które może być oszacowane na podstawie przeszłych doświadczeń i danych historycznych. W momencie, w którym oczekiwane straty są realizowane, nie wpływają one już znacząco na dochodowość, jako że odpowiednie odpisy zostały wcześniej poczynione. Pogorszenie jakości aktywów ma miejsce zwykle w czasie kryzysów gospodarczych, w czasie których następuje spadek dochodów banków. Rezerwy utworzone wcześniej stanowią bufor dla poziomu dochodowości instytucji finansowych w takich czasach i pozwalają zmniejszyć presję na kapitały własne.²¹ W następstwie spadku poziomu rezerw wykorzystanych w czasie kryzysu, pojawia się potrzeba tworzenia nowych odpisów, równoległe do odbicia gospodarczego. Jest to szczególnie istotne przy założeniu, że największy przyrost portfeli ma miejsce w trakcie ożywienia gospodarczego, co wskazuje na prawdopodobieństwo wystąpienia strat na takich kredytach w przyszłości. W konsekwencji, dochody ulegają wygładzaniu, jako że wysokie zyski w czasach boomu są pomniejszane poprzez intensywniejsze tworzenie rezerw na poczet przyszłych strat, a spadek dochodów w recesji łagodzony jest dzięki wcześniejszym rezerwom. Konieczność procesu wygładzania dochodów ukazywana jest empirycznie, poprzez szacowanie negatywnych konsekwencji zbyt późnego tworzenia rezerw dla dochodowości banków.²²

Wielu autorów wskazuje, że powodem zapaści kredytowej w czasach recesji nie jest brak adekwatnych rezerw, ale wymogi kapitałowe stosowane przez banki centralne. Jeśli banki tworzą rezerwy jedynie na bieżące straty kredytowe, pogorszenie jakości portfela powodowane czynnikami zewnętrznymi skutkuje potrzebą znacznych dodatkowych rezerw i

²⁰ Por. L.D. Wall, T.W. Koch Bank Loan-Loss Accounting: A Review of Theoretical and Empirical Evidence. Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review, 2000, lub A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country...op.cit.

²¹ Patrz L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning...op.cit, oraz J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers Bank provisioning...op.cit.

²² L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning...op.cit,

ogromną presją wywieraną na poziom kapitałów własnych. Jeśli regulatorzy pozwoliliby bankom utrzymywać niższe poziomy kapitałów własnych w czasie recesji, lub dopuszczaliby wahania kapitałów własnych w czasie trwania cyklu gospodarczego, to okresowe niedobory kapitałów własnych niekoniecznie powodowałyby drastyczne ograniczenia w udzielaniu nowych kredytów.

Dyskusja na temat procykliczności wymogów kapitałowych uległa zaostrzeniu w czasie ostatniego kryzysu finansowego 2007-2009, kiedy wiele banków stało w obliczu poważnych niedoborów kapitałowych i postulowano, że w takich czasach regulacyjne wymogi kapitałowe powinny być okresowo poluzowane. Z drugiej strony, nie można wykluczyć możliwości, iż tego rodzaju krótkookresowe obniżenie wymogów kapitałowych spowoduje w rzeczywistości większy apetyt na ryzyko banków i wzmocni zagrożenie pokusą nadużycia, jako że instytucje finansowe zaczną liczyć na regularne “zwolnienia kapitałowe” w przyszłości. Może to wskazywać na konieczność wprowadzenia dodatkowych regulacji dotyczących odpisów raczej niż wymogów kapitałowych, sankcjonujących tworzenie rezerw na poczet oczekiwanych strat dla wszystkich banków. Tego rodzaju regulacje spowodowałyby większą efektywność istniejących regulacji kapitałowych i zminimalizowałyby ich procykliczne działanie, zwiększające dotkliwość kryzysów. Coraz częściej wskazuje się, iż “cykliczne niedobory kapitałów własnych w bankach mogą mieć źródło nie tylko w regulacjach kapitałowych opartych na ryzyku, ale przede wszystkim w braku regulacji polityki tworzenia rezerw w bankach, opartych na ryzyku”.²³

Przeciwnicy tworzenia rezerw na poczet przyszłych okresów wskazują, że takie praktyki mogą sankcjonować uznaniowość modyfikacji poziomu dochodów i redukować porównywalność między wynikami poszczególnych instytucji. Zwolennicy wygładzania dochodów postulują, że skutkuje ono dokładniejszym obrazem banku dla podmiotów zewnętrznych, jako że uwzględnia on rzeczywistą dochodowość, która powinna zawierać bieżącą wartość netto przyszłych, lecz przewidywalnych strat kredytowych.²⁴ W tym ujęciu banki winny utrzymywać rezerwy na poziomie odpowiadającym wartości oczekiwanej kredytów, chociaż rzeczywiste straty w portfelu mogą krótkookresowo odbiegać od oczekiwanych wartości średnich. Tego rodzaju wahania spowodowane są niemożnością precyzyjnego oszacowania rzeczywistej funkcji dystrybucji ryzyka w każdym momencie, skąd wynikać mogą czasowe przesunięcia w tworzeniu odpisów.²⁵

²³ M. Cavallo, G. Majnoni Do Banks Provision for Bad Loans in Good Times? Empirical Evidence and Policy Implications, World Bank Policy Research Working Paper, 2619, 2001.

²⁴ Por. D. Kim, A.M. Santomero Forecasting...op.cit.

²⁵ Ibidem.

Podobne rozumowanie stanowi podstawę do tworzenia “statystycznej rezerwy” w hiszpańskich bankach komercyjnych. Regulacje Banku Hiszpanii przewidują, iż poziom tej rezerwy może się wahać w trakcie cyklu koniunkturalnego, działając antycyklicznie i redukując presję kapitałową w czasach recesji.

3. Wygładzanie dochodów z perspektywy motywacji ostrożnościowej i pozaostrożnościowej zarządzających bankami

Przy ocenie wpływu procesu zarządzania dochodami na instytucje finansowe analizowana jest również motywacja, którą kierują się menedżerowie przy podejmowaniu decyzji o zarządzaniu dochodem. Czynniki kształtujące decyzję o zarządzaniu dochodami można podzielić na dwie podstawowe grupy: elementy związane z maksymalizacją korzyści lub minimalizacją ryzyka dla banku (motywacja ostrożnościowa) i te wynikające z dbałości o prywatne korzyści menedżerów (motywacja pozaostrożnościowa).

Motywacja ostrożnościowa pojawia się w wielu badaniach dotyczących zarządzania dochodami w bankach i bywa określana mianem “oszczędzania na czarną godzinę” (saving for a rainy day).²⁶ Wielu autorów wskazuje, że tego rodzaju praktyka jest korzystna dla banków i powinna być elementem konserwatywnej polityki zarządzania ryzykiem kredytowym.²⁷

Wychodząc z motywacji ostrożnościowej, praktyka wygładzania dochodów może wynikać z chęci zarządzających, aby zmienić wycenę rynkową banku, poprzez zmianę oceny poziomu jego ryzykowności.²⁸ Jednym z najistotniejszych elementów wykorzystywanych przy rynkowych ocenach ryzykowności instytucji finansowych jest zmienność dochodów.²⁹ Ocena ryzyka bezpośrednio wpływa na wycenę akcji przez inwestorów, a banki o mniej zmiennych poziomach dochodowości uważane są za bardziej stabilne. W związku z tym, premia za ryzyko wymagana przez inwestorów przy zakupie tych akcji jest niższa, a wahania cen akcji mniejsze³⁰. Chęć osiągnięcia wyższej wyceny rynkowej może wiązać się zarówno z motywem ostrożnościowym i maksymalizacją korzyści dla wartości banku oraz wszystkich

²⁶ M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions...op.cit

²⁷ Por. np. J.A. Bikker, P.A.J. Metzemaekers Bank provisioning ...op.cit. A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants...op.cit.

²⁸ M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions...op.cit, A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants...op.cit.

²⁹ Patrz np. na miary ryzyka wykorzystywane w L. Laeven, R. Levine Bank governance, regulation and risk taking. *Journal of Financial Economics*, 93, s. 259-275, 2009 oraz w L. Lepetit, E. Nys, P. Rous, A. Tarazi Bank income structure and risk: An empirical analysis of European banks, *Journal of Banking and Finance*, 32, s.1452-1467, 2008.

³⁰ R.A. Lambert Income Smoothing as Rational Equilibrium Behavior. *The Accounting Review*, 59 (4), s.604-618, 1984.

jego akcjonariuszy, jak i motywem pozaostrożnościowym, gdyż korzystniejsza wycena rynkowa może skutkować wyższym wynagrodzeniem dla samych menedżerów.

W kontekście postrzegania przedsiębiorstw przez rynek kapitałowy, wygładzanie dochodów stanowi narzędzie sygnalizacyjne dla inwestorów. Jak wspomniano, firmy ze stabilniejszymi strumieniami dochodów wyceniane są korzystniej. W niektórych podejściach istnieją założenia, że inwestorzy oczekują wygładzania i jego brak stanowi negatywny sygnał dla rynku, obniżając wycenę spółki poniżej jej rzeczywistej wartości.³¹

W funkcjonowaniu wygładzania dochodów jako narzędzia sygnalizacyjnego w motywacji ostrożnościowej, wiodącą rolę odgrywa jego bezpośredni wpływ nie tylko na cenę akcji, ale przede wszystkim na koszt finansowania. Element pośredniczący stanowią między innymi ratingi zewnętrzne i wewnętrzne, które wykorzystują stabilność dochodów jako element oceny. Przedsiębiorstwa z większymi wahaniami dochodowości oceniane są jako posiadające wyższe prawdopodobieństwo bankructwa, a w konsekwencji ich ratingi są niższe, a koszty finansowania – wyższe niż w przypadku firm publikujących stabilne wyniki.³² Jeśli te założenia są spełnione, proces wygładzania dochodów stanowi w istocie część procesu obniżania kosztów i jako taki niewątpliwie związany jest z motywacją ostrożnościową.

Wygładzanie dochodów w ramach motywacji ostrożnościowej jest elementem wpływającym na spełnienie wymogów regulacyjnych i rachunkowych.³³ Pierwzoplanowe znaczenie odgrywają tu wymogi adekwatności kapitałowej, których naruszenie generuje wysokie koszty dla banku. Wygładzanie dochodów pomaga unikać przekraczania progów kapitałowych i pozwala bankom na niezakłócone funkcjonowanie, nawet w czasach kryzysów gospodarczych. Z drugiej strony, regulacje rachunkowe i przepisy podatkowe nie zawsze dopuszczają praktykę tworzenia rezerw na oczekiwane straty, uwzględniając fakt, iż odpisy stanowią koszt uzyskania przychodu i zmniejszają bazę podatkową. Jednakże w niektórych krajach, takich jak Hiszpania, Portugalia, Francja czy Holandia, pewne elementy antycyklicznego tworzenia rezerw i uwzględniania oczekiwanych strat są regulacyjnie przewidziane, a w niektórych przypadkach wręcz rekomendowane.³⁴

Zarządzanie dochodami pojawia się nie tylko w czasie regularnej działalności przedsiębiorstw, ale jest szczególnie istotne przed przełomowymi wydarzeniami, takimi jak debiuty giełdowe lub emisja nowych akcji.³⁵ W takich wypadkach występuje raczej jednostronne zarządzanie zyskiem, czyli zawyżanie wyników finansowych i ukrywanie strat.

³¹ A.M. Goel, A.V. Thakor Why Do Firms...op.cit.

³² Ibidem.

³³ M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions...op.cit.

³⁴ J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers Bank provisioning...op.cit.

³⁵ P. Healy, J. Wahlen A review...op.cit.

W sektorze bankowym często spotykane jest zarządzanie poziomem rezerw przed fuzjami i przejęciami, gdzie po upływie pewnego czasu nowi właściciele zmuszeni są tworzyć dodatkowe rezerwy na należności zagrożone, które były ukrywane w czasie przeprowadzania analiz due dilligence. Z drugiej strony, przedsiębiorstwa mogą zaniżać swoje wyniki, gdy są w trakcie procesu starania się o pomoc ze strony instytucji centralnych lub rządu, w postaci subwencji lub pomocy kapitałowej.³⁶ Kwestia ta jest szczególnie istotna i powinna stanowić przedmiot badań empirycznych w kontekście wysokiej pomocy instytucjonalnej dla sektorów bankowych w czasie kryzysu finansowego 2007-2009.

Na pograniczu motywacji ostrożnościowej i pozaostrożnościowej leży wygładzanie dochodów analizowane w kontekście teorii agencji. Zarządzanie poziomem zysku maksymalizuje korzyści menedżerów (agenta), ale jest spowodowane zachętami ze strony akcjonariuszy większościowych (pryncypała), którzy uważają iż stabilniejsze strumienie zysków pozytywnie wpływają na ceny akcji.³⁷ Wygładzanie dochodów pozwala akcjonariuszom i menedżerom na ukrywanie rzeczywistych konsekwencji ryzykownych zachowań banków i utrzymywanie wysokich poziomów dywidend, a przy okazji ochronę bazy kapitałowej przed drenażem na wypadek recesji. W ujęciu teoretycznym dotyczącym przedsiębiorstw udowodniono, że wygładzanie dochodów może być zachowaniem Pareto- optymalnym, zarówno dla akcjonariuszy jak i dla menedżerów.³⁸

Zróżnicowane podejście do wygładzania dochodów pojawia się w kontekście uczestnictwa akcjonariuszy w tym procesie. Oczywiście jest, iż wygładzanie dzieje się za wiedzą i zgodnie z wolą zarządzających, jednak nie osiągnięto kompromisu przy ocenie, czy akcjonariusze są również częścią takich decyzji czy raczej dzieje się to bez ich wiedzy.³⁹ Niektóre modele zakładają, że menedżerowie samowolnie dokonują korekt wyników, a akcjonariusze nie są świadomi ich nieprawdziwości i uważają je za precyzyjne odzwierciedlenie bieżącej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. W innych teoriach akcjonariusze zdają sobie sprawę z wygładzania dochodów przez menedżerów i odpowiednio optymalizują swoją politykę wobec zarządzających. Z drugiej strony widoczne są opinie, iż akcjonariusze nie tylko zdają sobie sprawę z wygładzania dochodów, ale wręcz narzucają taką politykę zarządzającym, wierząc iż spowoduje ona osiągnięcie wyższych korzyści (bardziej stabilne lub wyższe ceny akcji).⁴⁰

³⁶ Ibidem.

³⁷ M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions...op.cit.

³⁸ R.A. Lambert Income Smoothing...op.cit.

³⁹ Zagadnienie to szczegółowo przedstawiono w P. Healy, J. Wahlen A review...op.cit., zarówno dla instytucji finansowych jak i niefinansowych.

⁴⁰ R.A. Lambert Income Smoothing ...op.cit., A.M. Goel, A.V. Thakor Why Do Firms...op.cit.

Motywacja pozaostrożnościowa pojawia się *implicite* w badaniach dotyczących zarządzania dochodami w przedsiębiorstwach niefinansowych. Proces ten jest oceniany negatywnie, częstokroć z powodu motywów maksymalizacji osobistych korzyści, które są przypisywane menedżerom ukrywającym rzeczywisty poziom zysków, raczej niż ze względu na udowodnione empirycznie związki między zarządzaniem dochodami a niższą wartością przedsiębiorstwa czy gorszą długoterminową zyskowością.⁴¹

Jednym z elementów pozaostrożnościowych jest czerpanie korzyści przez menedżerów poprzez obniżania prawdopodobieństwa utraty pracy, które jest bezpośrednio związane z bieżącymi poziomami dochodowości banku i oceną jej stabilności.⁴² Utrzymanie stanowiska pracy jest często wymieniane obok motywów związanych z wynagrodzeniem, podobnie jak walka o reputację osobistą w oczach akcjonariuszy i zewnętrznych inwestorów.

Motywacja pozaostrożnościowa kierująca działaniami zarządzających jest trudna do oddzielenia od motywacji ostrożnościowej, w kontekście maksymalizacji wartości firmy dla akcjonariuszy. Wiele teorii zakłada, iż wygładzanie dochodów wpływa pozytywnie na interesy menedżerów, dlatego że maksymalizuje również użyteczność akcjonariuszy. "Zarządzający wybiera taką strategię zarządzania wynikami, która maksymalizuje jego oczekiwane wynagrodzenie, biorąc pod uwagę wpływ publikowanych wyników na percepcję akcjonariuszy, a co za tym idzie jego wynagrodzenia".⁴³ W większości badań, dla menedżerów główną korzyścią osobistą płynącą z wygładzania dochodów jest pozytywny wpływ stabilnych zysków na wynagrodzenie.⁴⁴ Może być to spowodowane uzależnieniem głównych składników regularnego wynagrodzenia od utrzymywania stabilnego poziomu dochodowości, jednak w większości wypadków dotyczy związku między ruchomymi częściami pensji, czyli premiami i bonusami, a stabilnością zysków.

Z drugiej strony, wskazuje się na korzyści płynące z prywatnej kontroli, jaką menedżerowie mogą sprawować, korzystając z informacji niedostępnych dla innych, w tym akcjonariuszy. Tego rodzaju kontrola może obniżać wartość przedsiębiorstwa dla akcjonariuszy.⁴⁵ Ponadto, niedostępność informacji dla akcjonariuszy, szczególnie dotyczących wydarzeń negatywnych takich jak spadek dochodowości, powoduje iż menedżerowie są w stanie uniknąć reperkusji, takich jak utrata pracy czy ruchomych

⁴¹ Por. R.A. Lambert *Income Smoothing ...op.cit.*, czy C. Leuz, D. Nanda, P. Wysocki *Earnings management...op.cit.*

⁴² A.M. Goel, A.V. Thakor *Why Do Firms...op.cit.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem*, oraz J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers *Bank provisioning...op.cit.*, C.-C. Liu, S.G. Ryan *The Effect of Bank Loan Portfolio...op.cit.*, P. Healy, J. Wahlen *A review...op.cit.*

⁴⁵ A. Fonseca, F. Gonzalez *Cross-country determinants...op.cit.*

składników wynagrodzenia.⁴⁶ Poprawa regulacji i nadzoru bankowego, prowadzące do większej przejrzystości w bankach mogą wpłynąć na obniżenie stopnia eksploatawania kontroli prywatnej i bodźców zachęcających do wygładzania dochodów.

W większości prac ostatnich lat pojawia się odmienna ocena procesu wygładzania dochodów, w zależności od motywacji. Wygładzanie w celu tworzenia buforu bezpieczeństwa na przyszłość, lub poprawy wyceny rynkowej banku traktowane jest przychylnie, podczas gdy czerpanie prywatnych zysków ze stabilniejszych poziomów zysków niesie przesłanie negatywne. W pracach nie pojawia się szacowanie rozmiarów negatywnego wpływu motywacji pozaostrożnościowej na wartość banków, jako że jej istnienie i zakres jest trudny do uchwycenia. Negatywna interpretacja tej motywacji ma więc charakter opisowy.

Należy jednak rozważyć, czy koncentracja na motywacji prowadzącej do wygładzania zysków jest potrzebna. Być może większą uwagę należy poświęcić wyznaczeniu optymalnego poziomu rezerw na należności zagrożone, uwzględniającego oczekiwane straty w portfolio kredytowym i możliwe kryzysy gospodarcze. Jeśli to pociągnie za sobą wygładzanie dochodów w stosunku do cykli kredytowych i koniunkturalnych, a przy okazji wygeneruje pozytywne skutki dla akcjonariuszy oraz zarządzających bankami, to nie musi oznaczać, iż jest to zjawisko negatywne.

4. Zarządzanie dochodami w bankach w świetle wyników badań empirycznych

W empirycznych analizach zarządzania dochodami w bankach wykorzystywane są dwa podstawowe podejścia badawcze. Pierwszym jest analiza wygładzania dochodów, czyli związku pomiędzy dochodem przed odpisami a poziomem odpisów w bankach, w różnorodnych specyfikacjach i przy wykorzystaniu szerokiej gamy zmiennych kontrolnych. Drugi kierunek opiera się na założeniu, iż dystrybucja dochodów i strat w przedsiębiorstwach powinna posiadać określone właściwości, a regularne odstępstwa od tego rozkładu sugerują proces zarządzania dochodami.

W większości badań empirycznych dotyczących zarządzania dochodami w instytucjach finansowych stosowana jest pierwsza metoda, analizująca siłę i istotność statystyczną związku między dochodem przed odpisami a wysokością odpisów w banku, uwzględniając różnorodne zmienne kontrolne. Konwencjonalna postać funkcyjna, zaproponowana przez Greenawalta i Sinkey'a i modyfikowana w kolejnych badaniach zawiera zmienną zależną w postaci odpisów na należności z bieżącego roku, a główną

⁴⁶ C-H. Shen, H.-L. Chih Investor protection, prospect theory, and earnings management: An international comparison of the banking industry. *Journal of Banking and Finance*, 29, s.2675-2697, 2005.

zmienną objaśniającą jest dochód przed odpisami.⁴⁷ Równanie uwzględnia zmienne kontrolne dotyczące właściwości banku, takie jak wielkość aktywów, udział kredytów w aktywach czy kompozycję portfela kredytowego, a zewnętrzne zmienne kontrolne odzwierciedlają warunki makroekonomiczne, takie jak wzrost gospodarczy czy inflacja. Przy estymacji modelu, istotny statystycznie i pozytywny związek między dochodem przed odpisami a poziomem odpisów w kolejnych latach wskazuje na zjawisko wygładzania dochodów. Oznacza to, iż w latach prosperity i wysokich dochodów banku tworzone są stosunkowo wysokie rezerwy, a spadek dochodu powoduje spadek odpisów. Korzystając z dobrej koniunktury i wysokich dochodów banki odkładają większą ilość środków “na czarną godzinę”, a przy spadku dochodów korzystają z istniejących rezerw, dokonując mniejszych odpisów. Obecność kontrolnych zmiennych makroekonomicznych pozwala na ukazanie relacji między dochodem a odpisami uwzględniając pewien moment cyklu gospodarczego, czyli w warunkach określonej koniunktury dla działalności bankowej.

Wyniki badań empirycznych dotyczących związku między dochodem a odpisami nie są jednoznaczne, jednak większość badań z ostatnich lat dowodzi istnienia wygładzania dochodów, dla różnych grup banków i zdywersyfikowanej grupy krajów.

W badaniach wykorzystujących wyniki finansowe banków ze starszych cykli koniunkturalnych, przed wprowadzenia pierwszej umowy bazylejskiej, wyniki są zróżnicowane. Badania banków amerykańskich z lat 1976-1984 potwierdzają wygładzanie dochodów⁴⁸, podobnie jak analizy dłuższych szeregów danych z lat 1971-1991, ze szczególnie wyraźnym wygładzaniem dokonywanym przez małe, zyskowe banki⁴⁹. Analiza wygładzania na próbie banków amerykańskich z krótszym okresem czasowym (1985-1989) prowadzi do zakwestionowania tego zjawiska⁵⁰, podobnie jak nieco późniejsze badania (1986-1995), uwzględniające wpływ regulacji pierwszej umowy bazylejskiej⁵¹.

W analizach dotyczących polityki instytucji finansowych w kolejnych cyklach koniunkturalnych, wygładzanie dochodów występuje jako powszechne zjawisko na wielu rynkach. Banki krajów G10 są szczególnie zaangażowane w wygładzanie dochodów i działają silniej antycyklicznie, niż w rozwijających się krajach spoza G10, w których wysokie odpisy

⁴⁷ M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions...op.cit.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ J.H. Collins, D.A. Shackelford, J.M. Wahlen Bank Differences in the Coordination of Regulatory Capital, Earnings and Taxes, *Journal of Accounting Research*, 33(2), s.263-291, 1995.

⁵⁰ A. Beatty, S. Chamberlain, J. Magliolo Managing Financial Reports of Commercial Banks: The Influence of Taxes, Regulatory Capital, and Earnings, *Journal of Accounting Research*, 33(2), s.231-261, 1995.

⁵¹ A.S. Ahmed, C. Takeda, S. Thomas Bank loan loss provisions: a reexamination of capital management, earnings management and signalling effects, *Journal of Accounting and Economics*, 28, s.1-25, 1999.

są szczególnie powiązane z okresami recesji gospodarczych.⁵² Podobne wyniki osiągnięto na międzynarodowej próbie banków, gdzie w okresach dekonunktury banki muszą tworzyć dodatkowe rezerwy, pomimo udowodnionego wygładzania dochodów.⁵³

Wygładzanie dochodów udowodniono w różnorodnych specyfikacjach: dla dochodowych banków z dużym udziałem kredytów detalicznych⁵⁴, banków z 29 państw OECD za lata 1991-2001⁵⁵, banków włoskich za lata 1985-2002⁵⁶ i banków hiszpańskich 1986-2002⁵⁷, oraz banków z szerokiej próby międzynarodowej (40 krajów poza USA) w latach 1995-2002⁵⁸.

Powyższe współczesne modele wygładzania dochodów wprowadzają dodatkowe lub alternatywne zmienne kontrolne do modelu Greenawalta i Sinkey'a, zarówno dla sytuacji wewnątrzbankowej jak i otoczenia makroekonomicznego. Wielu autorów uwzględnia roczny przyrost kredytów, jako zmienną kontrolną wewnętrznej sytuacji banku.⁵⁹ Pozwala ona dodatkowo ocenić procykliczność polityki kredytowej banku. Oczekiwany kierunek związku wzrostu kredytów z bieżącymi odpisami powinien być pozytywny, jako że przy antycyklicznej polityce fali ekspansji kredytowej winno towarzyszyć zwiększone tworzenie rezerw. Jeśli poziom rezerw ma być adekwatny do wartości oczekiwanej strat w portfelu kredytowym, to fakt iż najwięcej złych kredytów udzielanych jest w czasie boomu kredytowego powinien skłaniać szybko rosnące banki do równoczesnego budowania zwiększonych buforów bezpieczeństwa. Badania empiryczne dowodzą, że w niektórych specyfikacjach związek między przyrostem kredytowym a odpisami jest jednak negatywny.⁶⁰ W takich wypadkach może oznaczać to, iż mimo pewnego wygładzania dochodów, poziom tworzonych rezerw może okazać się niewystarczający. Ekspansji portfela kredytowego nie towarzyszy bowiem konserwatywne zarządzanie poziomem rezerw, co wskazuje na silny potencjał procykliczności.

Procykliczna polityka banków w stosunku do cyklu kredytowego wynika częściowo z postanowień wewnętrznych banków, ale jest również warunkowana przepisami rachunkowymi, nie pozwalającymi na tworzenie rezerw na oczekiwane straty w portfelu. Stąd

⁵² M. Cavallo, G. Majnoni Do Banks Provision...op.cit.

⁵³ L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning...op.cit.

⁵⁴ C.-C. Liu, S.G. Ryan *Income Smoothing over the Business Cycle: Changes in Banks' Coordinated Management of Provisions for Loan Losses and Loan Charge-Offs from the Pre-1990 Bust to the 1990s Boom* The Accounting Review, 81 (2), s.421-441, 2006.

⁵⁵ J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers Bank provisioning behaviour...op.cit.

⁵⁶ M. Quagliariello *Banks' riskiness over the business cycle: a panel analysis on Italian intermediaries*, Applied Financial Economics, 17, s.119-138, 2007.

⁵⁷ D. Perez, V. Salas, J. Saurina, J. Earnings and Capital ...op.cit.

⁵⁸ A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants...op.cit.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Por. Np. L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning...op.cit.

postulaty wprowadzenia regulacji nadzorczych forsujących wygładzanie dochodów, poprzez zwiększanie tworzonych rezerw proporcjonalnie do ekspansji portfeli kredytowych.⁶¹ Być może pozwoliłoby to na złagodzenie kryzysów finansowych, jak w latach 2007-2009 w USA, gdzie wcześniejsza ekspansja kredytowa na rynku nieruchomości nie była chroniona równoległym budowaniem rezerw na poczet przewidywalnych strat w portfelach banków.

W procesie wygładzania dochodów istotna jest relacja odpisów nie tylko do cyklu kredytowego, ale również do cyklu gospodarczego. Z jednej strony, istotna jest zależność między koniunkturą wewnątrzbankową a odpisami, tak aby przy ostrożnej polityce kredytowej banki korzystały z okresów wyższych dochodów do tworzenia rezerw. Z drugiej strony, taka polityka musi również uwzględniać warunki makroekonomiczne, aby poprawnie szacować oczekiwane straty w portfelu kredytowym. Opisywane badania empiryczne jednoznacznie dowodzą, że istnieje silna procykliczność odpisów w stosunku do cykli koniunkturalnych.⁶² Kontrolując zmienne wewnątrzbankowe, estymacja modeli wygładzania na różnorodnych próbach banków wskazuje na istotną statystycznie, negatywną relację między odpisami a wzrostem gospodarczym. W czasach słabszej koniunktury makroekonomicznej odpisy rosną, a ożywienia gospodarcze wpływają na mniej ostrożną politykę rezerw, choć to w czasach boomu gospodarczego kredyty udzielane są masowo, a kredytobiorcom o niższej wiarygodności kredytowej łatwiej jest uzyskać finansowanie.

Drugą rzadziej wykorzystywaną metodą analiz zarządzania dochodami jest ocena dystrybucji dochodów instytucji finansowych. Na rynku kapitałowym istnieje tendencja do publikowania wyników lepszych niż pewne wartości odniesienia, czyli np. zyski z poprzednich lat, wzrost przychodów z poprzednich lat czy też oczekiwania analityków. Tego rodzaju “bicie rekordów” może również prowadzić do wygładzania dochodów i jest udowodnione empirycznie.⁶³

Przy analizie dystrybucji dochodów uwzględniane są nieregularności w pobliżu punktów odniesienia, takich jak zerowy poziom zysku netto, czy też zerowa zmiana dochodu netto w ujęciu rocznym. Badania dowodzą, że inwestorzy analizują zyski lub zmiany zysków nie w stosunku do wartości nominalnych, ale w stosunku do relatywnych punktów odniesienia.⁶⁴ Ponadto, wzrost użyteczności jest największy, gdy następuje zmiana z wartości negatywnych na pozytywne, przekraczając próg odniesienia. Dla spółek na rynku

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, oraz A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants...op.cit. J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers Bank provisioning behaviour...op.cit. M. Quagliariello *Banks' riskiness...*op.cit.

⁶³ A. Beatty, S. Chamberlain, J. Magliolo *Managing Financial Reports...*op.cit.

⁶⁴ C-H. Shen, H.-L. Chih *Investor protection, prospect theory, and earnings management: An international comparison of the banking industry. Journal of Banking and Finance, 29, s.2675-2697, 2005.*

kapitałowym oznacza to korzyści przy publikowaniu wyników, które są lepsze niż oczekiwane przez rynek, lub lepsze niż w poprzednim okresie. Badania empiryczne dowodzą, że istnieje tendencja do częstszego występowania niewielkich zysków niż niewielkich strat w przedsiębiorstwach zarówno finansowych jak i niefinansowych, oraz że niskie pozytywne zmiany w dochodzie są obserwowane częściej niż zmiany negatywne, co przeczy równorzędnemu prawdopodobieństwu wystąpienia niewielkich strat jak i niewielkich zysków na koniec okresu. W instytucjach finansowych wygładzanie dochodów wykorzystywane jest do unikania ogłaszania strat, a w mniejszym stopniu również do unikania publikacji niższych zysków niż w latach ubiegłych.⁶⁵

Wygładzanie dochodów pojawia się dopiero po osiągnięciu pewnego minimalnego progu dochodowości. Przy niskich zyskach lub niewielkich stratach zarządzający często decydują się na ogłoszenie zawyżonych strat, czyli de facto utworzenie rezerw na poczet przyszłych okresów, co spowoduje możliwość ogłoszenia wyższych zysków w przyszłości.⁶⁶ Związane jest to z psychologicznym zjawiskiem niechęci do strat (loss-aversion), udowodnionym w teorii perspektywy, która bywa stosowana do analizy zarządzania dochodami.⁶⁷ Samo ogłoszenie strat na rynku powoduje znaczny spadek cen akcji, niekoniecznie wprost proporcjonalny do rozmiaru strat. Niechęć inwestorów w stosunku do niewielkich strat jest znacznie silniejsza niż docenienie niewielkich zysków, stąd tendencja do kumulowania małych strat i jednorazowego publikowania wysokich negatywnych wyników.

Istotną rolę w tych procesach zarządzania dochodami odgrywać może struktura akcjonariatu, a banki o rozproszonym akcjonariacie giełdowym wykazują dłuższe szeregi czasowe wzrostów zysku i mniejszą liczbę spadków dochodowości.⁶⁸ Tego rodzaju przedsiębiorstwa są wyceniane korzystniej przez rynek kapitałowy, a menedżerowie uwzględniają to przy zarządzaniu wynikami.⁶⁹

Podsumowanie

W artykule ukazano, iż zarządzanie dochodami w instytucjach finansowych jest procesem odmiennym niż w przedsiębiorstwach niefinansowych, ze względu na specyfikę działalności bankowej. W działalność kredytową banków wpisane jest wysokie prawdopodobieństwo strat, które ujemnie odbijają się na wynikach finansowych poprzez tworzenie odpisów na rezerwy. Procesy wygładzania dochodów opierają się w dużej mierze

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ P. Healy, J. Wahlen A review...op.cit.

⁶⁷ D. Burgstahler, I. Dichev Earnings management to avoid earnings decreases and losses. *Journal of Accounting and Economics*, 24, s. 99–126, 1997.

⁶⁸ A. Beatty, S. Chamberlain, J. Magliolo Managing Financial Reports...op.cit.

⁶⁹ C-H. Shen, H.-L. Chih Investor protection...op.cit.

na zarządzaniu momentem tworzenia rezerw kredytowych, czy w sposób odzwierciedlający jedynie bieżące straty portfela (brak wygładzania) czy też uwzględniający straty oczekiwane (wygładzanie). W literaturze istnieje zróżnicowane traktowanie tego procesu, w zależności od tego, czy subiektywne zarządzanie odpisami powodowane jest motywami ostrożnościowymi (ocena pozytywna) czy też motywami pozaostrożnościowymi (ocena negatywna). Tymczasem, istotne jest raczej adekwatne dostosowanie poziomu rezerw do wartości oczekiwanej strat w portfelu, tak aby kapitały własne banku stanowiły zabezpieczenie jedynie dla nieoczekiwanej części dystrybucji strat. W dobie dyskusji nad kształtem przyszłych regulacji kapitałowych należy uwzględnić rolę rezerw kredytowych i wygładzania dochodów jako elementów mogących osłabić lub wzmocnić procykliczny charakter wymogów kapitałowych.

Wyniki badań empirycznych z ostatnich lat, szczególnie dotyczących międzynarodowych prób banków na rynkach rozwiniętych i rozwijających się, wskazują że wygładzanie dochodów przez zarządzających bankami jest zjawiskiem powszechnym. Jest ono potwierdzone zarówno za pomocą modeli analizujących związki między odpisami a dochodem przed odpisami, jak i analiz dystrybucji dochodów i strat oraz zmian w dochodach banków. Wcześniejse tworzenie rezerw na oczekiwane straty kredytowe łagodzi negatywny wpływ recesji gospodarczych i zmniejsza niebezpieczeństwo wystąpienia zapaści kredytowej. Z drugiej strony, mimo udowodnionego wygładzania, występuje procykliczność rezerw w stosunku do cykli koniunkturalnych i kredytowych. Istotne jest określenie, czy procykliczność ta może być zredukowana na poziomie regulacyjnym i bliższe zbadanie jej źródeł. Jeśli wynika ona z niemożności oszacowania oczekiwanych strat, zasadne wydaje się zaostrzenie wymogów kapitałowych. Jeśli jednak związane jest to z oporem przy tworzeniu wcześniejszych rezerw ze względu na interes własny zarządzających, przyszłe regulacje powinny obejmować również elementy sankcjonujące wygładzanie dochodów, aby uniknąć procykliczności w stosunku do cykli kredytowych i koniunkturalnych.

Literatura

- A.S. Ahmed, C. Takeda, S. Thomas Bank loan loss provisions: a reexamination of capital management, earnings management and signalling effects, *Journal of Accounting and Economics*, 28, s.1-25, 1999.
- A. Beatty, S. Chamberlain, J. Magliolo Managing Financial Reports of Commercial Banks: The Influence of Taxes, Regulatory Capital, and Earnings, *Journal of Accounting Research*, 33(2), s.231-261, 1995.
- A.N. Berger, D.B. Humphrey Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research. *European Journal of Operational Research*, 98, s. 175-212, 1997.
- J.A. Bikker, P.A.J. Metzmakers Bank provisioning behaviour and procyclicality. *International Financial Markets, Institutions and Money*, 15, s.141-157, 2005.
- D. Burgstahler, I. Dichev Earnings management to avoid earnings decreases and losses. *Journal of Accounting and Economics*, 24, s. 99–126, 1997.
- M. Cavallo, G. Majnoni Do Banks Provision for Bad Loans in Good Times? Empirical Evidence and Policy Implications, *World Bank Policy Research Working Paper*, 2619, 2001.
- J.H. Collins, D.A. Shackelford, J.M. Wahlen Bank Differences in the Coordination of Regulatory Capital, Earnings and Taxes, *Journal of Accounting Research*, 33(2), s.263-291, 1995.
- A. Fonseca, F. Gonzalez Cross-country determinants of bank income smoothing by managing loan-loss provisions, *Journal of Banking and Finance*, 32, s.217-228, 2008.
- A.M. Goel, A.V. Thakor Why Do Firms Smooth Earnings? *Journal of Business*, 76 (1), s. 151-192, 2003.
- M.B. Greenawalt, J.F. Sinkey Bank Loan Loss Provisions and the Income-Smoothing Hypothesis: An Empirical Analysis 1976-1984. *Journal of Financial Services Research*, 1, s.301-318, 1988.
- B. Guzik, *Kanoniczne wskaźniki rentowności w wybranych bankach notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie*, *Bank i Kredyt*, 2006.
- P. Healy, J. Wahlen A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons* 13, s.365-383, 1999.
- M. Iwanicz-Drozdowska *Zarządzanie finansowe bankiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2010.
- D. Kim, A.M. Santomero Forecasting Required Loan Loss Reserves, *Journal of Economics and Business*, 45, s.315-329, 1993.

L. Laeven, R. Levine Bank governance, regulation and risk taking. *Journal of Financial Economics*, 93, s. 259-275, 2009.

L. Laeven, G. Majnoni Loan loss provisioning and economic slowdowns: too much, too late?, *Journal of Financial Intermediation*, 12(2), s. 178-197, 2003.

R.A. Lambert Income Smoothing as Rational Equilibrium Behavior. *The Accounting Review*, 59 (4), s.604-618, 1984.

L. Lepetit, E. Nys, P. Rous, A. Tarazi Bank income structure and risk: An empirical analysis of European banks, *Journal of Banking and Finance*, 32, s.1452-1467, 2008.

C. Leuz, D. Nanda, P. Wysocki Earnings management and investor protection: an international comparison. *Journal of Financial Economics*, 69, s.505-527, 2003.

C.-C. Liu, S.G. Ryan The Effect of Bank Loan Portfolio Composition on the Market Reaction to and Anticipation of Loan Loss Provisions. *Journal of Accounting Research*, 33(1), s.77-94, 1995.

C.-C. Liu, S.G. Ryan Income Smoothing over the Business Cycle: *Changes in Banks' Coordinated Management of Provisions for Loan Losses and Loan Charge-Offs from the Pre-1990 Bust to the 1990s Boom* *The Accounting Review*, 81 (2), s.421-441. 2006.

A. Lozano-Vivas, J. Pastor, I. Hasan European Bank Performance Beyond Country Borders: What Really Matters? *European Finance Review*, 5, s.141-165, 2001.

A. Micco, U. Panizza, M. Yanez Bank ownership and performance. Does politics matter?, *Journal of Banking and Finance*, 31, p. 219-241, 2007.

D. Perez, V. Salas, J. Saurina, J. Earnings and Capital Management in Alternative Loan Loss Provision Regulatory Regimes, Bank of Spain Working Paper, 0614, 2006.

M. Quagliariello *Banks' riskiness over the business cycle: a panel analysis on Italian intermediaries*, *Applied Financial Economics*, 17, s.119-138, 2007.

C-H. Shen, H.-L. Chih Investor protection, prospect theory, and earnings management: An international comparison of the banking industry. *Journal of Banking and Finance*, 29, s.2675-2697, 2005.

L.D. Wall, T.W. Koch Bank Loan-Loss Accounting: A Review of Theoretical and Empirical Evidence. Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review, 2000.